

ГЕНЕЗИС СУТНІСНИХ ОЗНАК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПРОЦЕСИ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Попело О.В.

Розглянуто генезис сутнісних ознак підприємництва, наведено класифікацію видів підприємницької діяльності, розраховано та проаналізовано основні показники діяльності малих підприємств за регіонами України.

Ключові слова: *підприємець, підприємницька діяльність, інноваційне підприємництво, інноваційний розвиток, інноваційна модель розвитку економіки, конкурентоспроможність.*

ВСТУП

На сьогодні Україна має дуже низькі параметри конкурентоспроможності, тому одним з найголовніших стратегічних завдань сучасного етапу суспільних трансформацій є поліпшення структури національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку з широким залученням до інноваційного процесу малого підприємництва.

Діяльності та інноваційному розвитку підприємництва приділяють багато уваги вітчизняні та зарубіжні вчені і практики. Значний внесок у дослідження даного питання внесли О.М.Алимов, Б.В.Буркинський, М.П.Бутко, З.С.Варналій, К.О.Ващенко, В.Є.Воротін, В.М.Геєць, Б.М.Данилишин, О.І.Дацій, М.І.Долішній, С.І.Дорогунцов, В.В.Зянько, І.І.Лукинов, С.В.Мочерний, Т.В.Пепа, Л.Г.Чернюк, М.Г.Чумаченко, А.А.Чухно та багато інших. Але значна частина наукових напрацювань стосується реального сектора економіки, тоді як роль інноваційного підприємництва залишається на рівні дискусій і не знаходить однозначного трактування.

Метою статті є аналіз генезису сутнісних ознак інноваційного підприємництва, аналіз впливу розвитку малого підприємництва на процеси модернізації регіональної економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішний економічний розвиток України, набуття конкурентоспроможності у сучасному світі можливе лише за наявності динамічної моделі господарювання, інноваційної стратегії та подальшому розвитку підприємництва. На нього покладаються дуже важливі завдання, пов'язані з подальшою модернізацією економіки. Головними серед них є: розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів та послуг, створення ефективного конкурентного середовища, стимулювання інноваційного розвитку, відродження підприємницької ініціативи населення, створення додаткових робочих місць та підвищення гнучкості зайнятості, зміцнення економіки на регіональному рівні [11, с.4]. Вже сьогодні для багатьох громадян України підприємництво стає основним видом трудової діяльності.

Теорія підприємництва зародилась ще у XVIII столітті. Першим термін «підприємець» запропонував англійський економіст Р.Кантільон. Він розглядав підприємництво особливим видом новаторської діяльності, пов'язаною з ризиком. Підприємця характеризував як людину, що бере на себе ризик, пов'язаний з організацією нового виробництва, впровадженням у нього нової ідеї, з витратами, котрі можуть себе не окупити. До підприємців він відносив людей з нефіксованими прибутками (ремісників, купців, селян та ін.), тобто тих, хто був зайнятий економічною діяльністю в умовах нестабільності та непередбачуваності цін [4, с.25].

Протягом XVIII – XIX століть дослідженням феномену підприємництва займалось багато вчених-економістів. Серед них і відомі західні економісти А.Сміт, Ж.-Б. Сей, А.Маршал, Й.Шумпетер.

А.Сміт був послідовником Р.Кантільона і займався дослідженням діяльності роботодавців, майстрів, купців і підприємців. Підприємець, на його думку, – це власник, який іде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї та отримання прибутку. Підприємець планує та організовує виробництво і розпоряджається його результатами [4, с.26].

У XVIII столітті французький економіст Жан – Батіст Сей продовжив дослідження поняття підприємництва. Він пов'язував його (підприємництво) з організацією людей у межах виробничої одиниці, ставив підприємця у центр процесу виробництва і теорії розподілу. На його думку, підприємець – це економічний агент, який комбінує фактори виробництва (землю, капітал, працю) [4, с.26].

Подальшим дослідженням проблем підприємництва вже у XX столітті займався англійський економіст Альфред Маршал. У своїй фундаментальній праці «Принципи економіки» (1890 р.) А. Маршал підкреслив особливу роль підприємця в застосуванні нових машин і технологічних процесів. Він ототожнював підприємництво з управлінням, виділивши підприємницьку здатність до організації виробництва як окремий його фактор (разом з працею, землею і капіталом) [9, с.8].

Більш широку характеристику підприємництва дав Й. Шумпетер, який розкривав зміст підприємництва в його функціях: реформування й докорінна перебудова виробництва внаслідок впровадження нових видів техніки і

технологій; створення нових товарів; освоєння нових ринків, джерел сировини.

Головною функцією підприємця Й.Шумпетер вважав здатність здійснювати нововведення, впроваджувати їх у виробництво. «Виробляти – значить комбінувати речі і сили, які ми маємо в нашій сфері. Виробляти щось інше або інакше – значить створювати інші комбінації з цих речей і сил... Форма і зміст розвитку у нашому розумінні в такому разі задаються поняттям «здійснення нових комбінацій» [12, с.158-159].

По визначенню Й.Шумпетера «Підприємець – це ініціативна людина яка впроваджує у виробництво нові комбінації. Їм може бути і фабрикант, і адміністратор, який має реальну владу, і директор, і засновник» [12, с.170].

Для того, щоб здійснювати постійний пошук нових способів комбінації ресурсів слід, на думку Й.Шумпетера, мати відповідні якості: волю і здібності; виділити визначальні моменти діяльності, бачити їх у реальному світі; бути спроможним «плисти проти течії», долаючи опір соціальних сил; здійснювати вплив на інших результатами успіху, духовною свободою витратами сил і енергії [12, с.176].

Й.Шумпетер у центр своєї теорії економічного розвитку поставив підприємця з принципово новими підприємницькими якостями. Підприємницьку функцію він порівнював із функцією економічного лідерства і новаторства, що дуже точно і глибоко сформульовано у його вислові «інновація – дітище підприємництва, а підприємець – творець інновації», на його думку, «бути підприємцем – значить робити не так, як це роблять інші» .

Подібну думку висловлював і американський економіст П. Самуельсон, котрий підприємництво пов'язував з новаторством, а самого підприємця вважав сміливою людиною з оригінальним мисленням, яка домагається успішного впровадження нових ідей [9, с.8].

Сучасна наукова економічна думка розглядає підприємництво з різних сторін: як економічну категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення.

Як економічна категорія підприємництво виражає відносини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ та послуг.

Суть підприємництва як методу господарювання розкривають його основні функції. Вітчизняний вчений С.В.Мочерний виділяє п'ять найважливіших функцій підприємництва [9, с.9]:

- новаторська – сприяння процесу продукування нових ідей (технічних, організаційних, управлінських та ін.), здійснення дослідно - конструкторських розробок, створення нових товарів і надання нових послуг тощо;

- організаційна – впровадження нових форм і методів організації виробництва, нових форм заробітної плати та їх оптимальне поєднання з традиційними, раціональне поєднання форм одиничного поділу праці, основних елементів системи продуктивних сил та контроль за їх виконанням;

- господарська – найефективніше використання трудових, матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інформаційних ресурсів ;

- соціальна – виготовлення товарів і послуг необхідних суспільству, відповідно до головної мети, вимог дії основного економічного закону;

- особистісна – самореалізація власної мети підприємця, отримання задоволення від своєї роботи. Ця функція одна із основних, яка стимулює людей займатись підприємницькою діяльністю, вона надає можливість особистої свободи і, як наслідок, змогу раціонально концентрувати свої здібності, знання, інформацію, доходи і мати задоволення від власної праці.

З.С.Варналії до основних функцій підприємництва відносить також виробничо-технологічну, економічну та соціальну [4, с.143-144]:

- виробничо-технологічна – забезпечення процесу виробництва необхідними засобами та їх використання, впровадження новітніх технологій, реалізацію виробничих процесів і винахідництво;

- економічна – управління процесом виробництва та збуту товарів, укладання контрактів, наймання працівників і раціональна організація їхньої праці, розподіл доходів (заробітної плати та прибутку), розрахунок економічної ефективності, ціноутворення, вивчення ринку;

- соціальна – поліпшення умов праці та відпочинку співробітників, створення сприятливого психологічного клімату в колективі, надання допомоги та пільг працюючим та членам їх сімей, благодійну діяльність.

Для підприємництва як методу господарювання характерні такі основні ознаки: самостійність і незалежність господарюючих суб'єктів, господарський ризик, економічна зацікавленість і відповідальність за прийняття своїх рішень.

Підприємництво як особливий тип економічного мислення характеризується індивідуальними, особливими підходами до прийняття рішень у практичній діяльності і розглядається не як рід занять, а як особливість людської природи, її розуму і винахідливості.

Таким чином, підприємець – суб'єкт, що поєднує у собі новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів, методів виробництва, нових благ та інших нових якостей, нових сфер застосування капіталу [4, с.30].

Лише той господарський суб'єкт, котрий виконує особливі функції, пов'язані з організацією економічної діяльності, який по новому поєднує і використовує надані йому в розпорядження ресурси, технології та потенційні можливості розвитку свого підприємства, від якого залежить результативність виробництва, а тому він вбачає свої функції у постійному впровадженні інновацій на підприємстві, розширенню існуючих та пошуку нових ринків збуту продукції і напрямів діяльності, до того ж ці функції пов'язані з економічним ризиком, тобто можливістю втрати ресурсів чи недоотримання доходів, що не можуть бути покриті жодними системами засторог у порівнянні із запланованим варіантом, вважається підприємцем [7, с.38].

На нашу думку, підприємець – це креативна людина, яка поєднує в собі організаторські, комерційні та інтелектуальні здібності, спрямовані на ефективне використання наявного капіталу, пошук і розвиток нових технологій

та методів виробництва, створення, відповідно до потреб ринку, нових товарів і послуг з мінімальними затратами ресурсів з метою отримання прибутку.

Існує багато визначень терміну «підприємництво». Так, на думку С.В.Мочерного, підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових товарів або старих новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту, тощо з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети [9, с.10].

Підприємництво – це складова суспільства, яке довірило підприємцю створення матеріальних благ. Створюючи матеріальні блага, підприємець може використовувати класичну, ресурсорієнтовану або інноваційну модель поведінки, яка дає поштовх для розвитку наукомісткого підприємництва [11, с.18].

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу [4, с.31].

На думку російського вченого А.В.Бусигіна, підприємництво – це мистецтво ведення ділової активності... підприємництво є передусім процес мислення, але оскільки кожний із нас володіє своїм апаратом, стереотипом мислення, то і стосовно цієї конкретної сфери ділової активності успіхи у кожного підприємця різні. У професійному розумінні підприємництво розглядається як уміння організувати власний бізнес і достатньо успішно виконувати функції пов'язані з веденням власної справи [1, с.7-8].

Сутність підприємництва зосереджується у прояві ініціативної, новаторської, самостійної діяльності. А мета зводиться, з одного боку, до отримання прибутку, а з іншого, до найбільш ефективного використання наявних можливостей з прагненням реалізувати творчий потенціал людини.

Підприємництво – це певний вид діяльності, пов'язаний з послідовним виконанням логічно взаємно пов'язаних стадій та етапів і тому підприємництво являє собою технологічний процес, в основі якого лежить ідея. Вона може бути як власною, так і запозиченою (придбання уже діючого підприємства або установи). Взагалі, ідей може з'являтися дуже багато, а тому необхідно дуже ретельно визначати їх економічну ефективність, оцінюючи реальність, перспективність, потенційну цінність і конкурентоздатність [6, с.29].

Підприємницький процес складається із взаємопов'язаних і важливих стадій, в якому якісне виконання кожної з них, впливає на результативність наступної. Основою успішності підприємницької діяльності є гнучкість підприємницького процесу, уміння адаптуватися до економічних і політичних коливань в зовнішньому середовищі, так як все має свою циклічність і економічні зростання завжди змінюються спадом ділової активності [6, с.31].

Підприємницька діяльність – це процес, який спрямований на отримання доходу, ведеться за рахунок коштів власника і не заборонений чинним законодавством.

Економічною основою підприємницької діяльності є приватна власність. Власність може належати як окремому громадянину, так і колективу (господарські товариства). Власність – це відносини, які формуються між суб'єктами власності з приводу привласнення засобів виробництва і результатів праці. Власність змушує підприємця бережно відноситись до своєї власності, більше і продуктивніше працювати, що в свою чергу, веде до економічного зростання.

В залежності від вибраної ідеї, залежить вибір виду підприємницької діяльності. Вона дуже різноманітна і включає в себе будь - які види виробничої і торговельної діяльності, надання послуг, комерційне посередництво, діяльність у сфері будівництва, науки та культури та багато інших напрямків (рис.1).

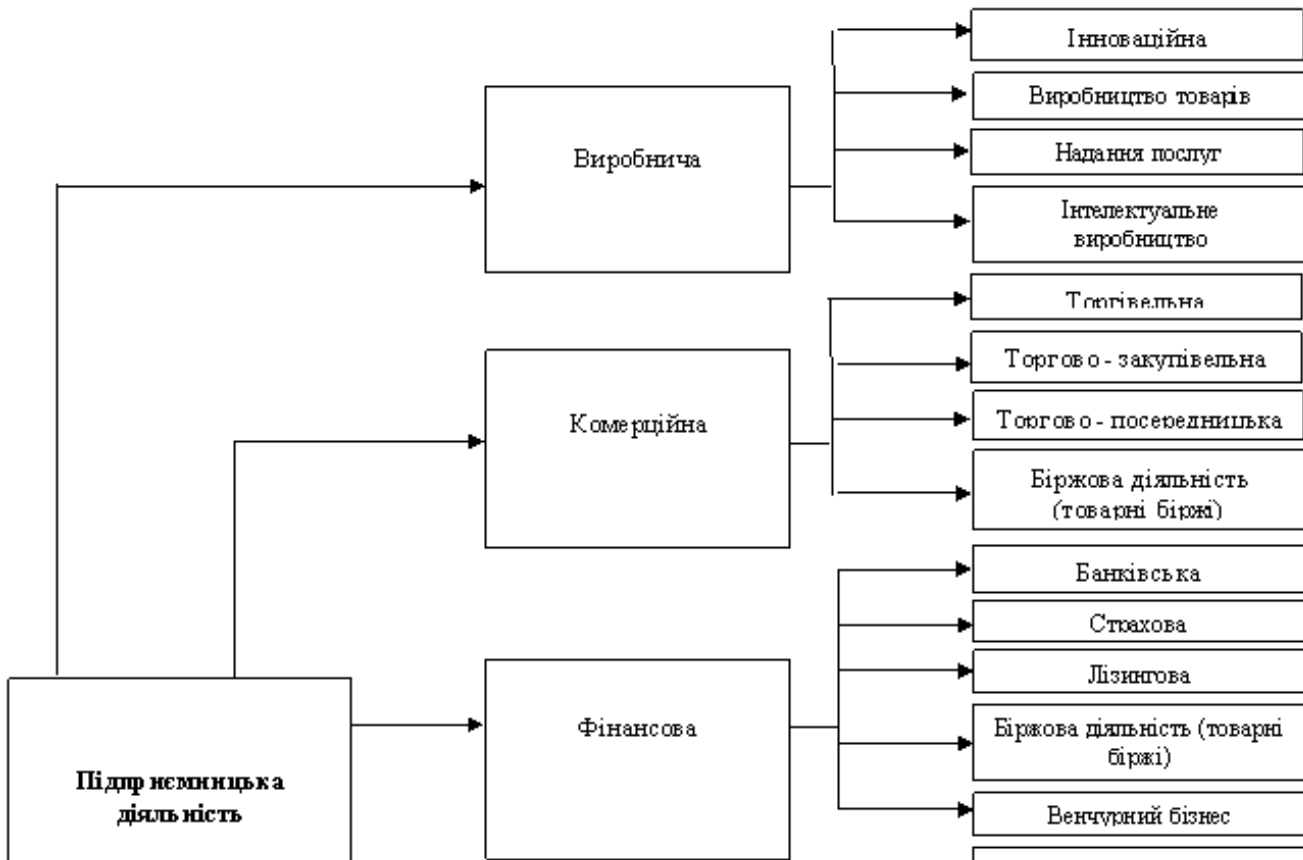

Рис.1 Види підприємницької діяльності

До структур інноваційного підприємництва належать різного роду підприємства, фірми, організації, товариства, об'єднання, що реалізують інноваційні ідеї у конкретні проекти з метою отримання певного економічного результату – прибутку від своєї господарської діяльності. Якщо господарський суб'єкт, що займається інноваційною діяльністю, не ставить перед собою мету отримати прибуток, то його економічна діяльність не є підприємницькою [7, с.94-95].

Підприємницька діяльність, як і інші види діяльності в нашій країні, не може бути стихійною і некерованою, як декілька століть тому у межах вільної (саморегульованої) ринкової економіки. Некерована діяльність приводить до нерівномірного і диспропорційного розвитку продуктивних сил суспільства, окремих регіонів, несправедливого розподілу національного багатства, відсутньої соціальної захищеності людей, встановлення надто високих цін та до багатьох інших причин, які і зумовили необхідність державного регулювання підприємницької діяльності.

Державне регулювання підприємницької діяльності – це комплекс форм, методів і засобів державного впливу на діяльність підприємств та організацій з метою створення нормальних умов їх функціонування і розвитку, послаблення негативних тенденцій від такої діяльності [9, с.262].

Розвиток малого підприємництва суттєво впливає на процеси модернізації регіональної економіки (табл. 1).

Таблиця 1 Основні показники діяльності малих підприємств за регіонами України (2008-2010 рр.)

1	2		4	6			8	9	10	11
	оди ниць	у % до сер. пок-ка по Україні		Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	Кількість найманих працівників	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) (ОРП)				
			тис. осіб	млн. грн.	у % до підсумку	доля у ВРП, %	Збутова діяльність	Спеціалізована діяльність	Матеріально-технічне забезпечення	
Україна										
2008	79	100,0	2206,2	496683,0	100,0	52,4	29304,3	5,9	3,1	948056,0
2009	82	100,0	2106,5	461691,1	100,0	50,6	22161,2	4,8	2,4	913345,0
2010	70	100,0	2024,9	484393,5	100,0	44,8	18407,0	3,8	1,7	1082569,0

2008	243	307,6	420,6	156169,8	31,4	92,1	15460,8	9,9	9,1	169564,0
2009	258	314,6	401,6	145735,5	31,6	86,0	6558,1	4,5	3,9	169537,0
2010	250	357,1	387,5	151605,1	31,3	77,1	11673,6	7,7	5,9	196639,0
ПІВДЕННИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕГІОН										
Автономна Республіка Крим										
2008	86	108,9	87,7	12182,9	2,5	44,5	280,2	2,3	1,0	27365,0
2009	88	107,3	83,5	11687,9	2,5	42,7	163,6	1,4	0,6	27396,0
2010	67	95,7	80,1	12844,8	2,7	39,6	141,3	1,1	0,4	32426,0
Миколаївська										
2008	97	122,8	53,9	10203,7	2,1	52,6	122,4	1,2	0,6	19410,0
2009	100	128,2	51,6	9828,0	2,1	48,3	314,5	3,2	1,6	20336,0
2010	87	124,3	49,1	10267,9	2,1	42,7	872,8	8,5	3,6	24055,0
Одеська										
2008	102	129,1	124,0	31834,5	6,4	67,7	413,9	1,3	0,9	46994,0
2009	107	130,5	119,7	29396,9	6,4	60,4	147,0	0,5	0,3	48647,0
2010	88	125,7	115,0	30789,3	6,4	57,2	246,3	0,8	0,5	53878,0
Херсонська										
2008	72	91,1	42,6	8346,9	1,7	63,4	350,6	4,2	2,7	13174,0
2009	76	92,7	40,5	8299,4	1,8	61,8	298,8	3,6	2,2	13436,0
2010	61	87,1	38,9	7988,0	1,7	51,0	495,3	6,2	3,2	15649,0
м. Севастополь										
2008	87	110,1	22,3	3532,2	0,7	56,0	21,2	0,6	0,3	6305,0
2009	87	106,1	21,4	3571,4	0,8	55,4	21,4	0,6	0,3	6452,0
2010	70	100,0	20,4	4237,3	0,9	54,4	17,0	0,4	0,2	7785,0
ПОДІЛЬСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕГІОН										
Вінницька										
2008	52	65,8	57,8	8147,7	1,6	40,6	81,5	1,0	0,4	20094,0
2009	54	65,9	54,2	7737,9	1,7	38,5	54,2	0,7	0,3	20104,0
2010	44	62,9	52,6	8831,4	1,8	37,4	176,6	2,0	0,8	23589,0
Тернопільська										
2008	45	57,0	35,7	3621,0	0,7	34,1	217,3	6,0	2,1	10618,0
2009	49	59,8	34,6	3641,2	0,8	32,6	480,6	13,2	4,3	11173,0
2010	39	55,7	33,2	4241,2	0,9	33,3	237,5	5,6	1,9	12726,0
Хмельницька										
2008	51	64,6	47,5	6271,4	1,3	39,1	37,6	0,6	0,2	16061,0
2009	55	67,1	45,2	5631,3	1,2	35,7	28,2	0,5	0,2	15758,0
2010	44	62,9	43,3	6080,6	1,3	33,6	18,2	0,3	0,1	18096,0
КАРПАТСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РЕГІОН										
Закарпатська										
2008	61	77,2	39,3	4618,3	0,9	35,0	106,2	2,3	0,8	13208,0
2009	67	81,7	37,8	4145,6	0,9	33,1	377,3	9,1	3,0	12542,0
2010	43	61,4	35,7	4290,6	0,9	28,1	617,9	14,4	4,0	15299,0
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Івано-Франківська										
2008	57	72,2	43,4	5440,2	1,1	30,4	282,9	5,2	1,6	17883,0
2009	60	73,2	41,3	5264,7	1,1	30,5	384,3	7,3	2,2	17241,0
2010	52	74,3	39,7	5457,3	1,1	26,7	125,5	2,3	0,6	20446,0
Львівська										
2008	79	100,0	127,7	17418,6	3,5	49,0	540,0	3,1	1,5	35534,0
2009	82	100,0	124,8	16198,0	3,5	45,1	566,9	3,5	1,6	35955,0
2010	73	104,3	119,0	17249,6	3,6	41,4	276,0	1,6	0,7	41655,0
Чернівецька										
2008	51	64,6	28,1	3420,2	0,7	38,7	242,8	7,1	2,8	8833,0
2009	57	69,5	27,4	3016,5	0,7	35,6	199,1	6,6	2,4	8484,0
2010	54	77,1	26,5	3409,4	0,7	34,5	170,5	5,0	1,7	9892,0

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Зокрема, мале підприємництво (далі МП) відіграє значну роль у розвитку економіки як окремого регіону, так і держави в цілому. На його долю припадає від 34,7 % валового регіонального продукту (далі ВРП) в 2008 році до 32,2 %

в 2010 році. Цей показник, як бачимо, зменшується щорічно, але при цьому обсяги реалізованої продукції МП постійно зростають. Ріст у 2010 році у порівнянні з 2006 роком складає 105,8 %. Зменшення частки реалізованої продукції МП в ВРП пояснюється тим, що ВРП зростає більшими темпами і ріст склав за цей період 114,00 %. Для порівняння в країнах ЄС частка МП в ВРП становить 63-67 %, у США – 50-52 %, в Росії – 10-11 % [8], а в середньому по Україні – 50,6 % в 2009 році (табл.1).

Кількість малих підприємств із розрахунку на 10 тисяч осіб населення у Чернігівській області зростала до 2009 року включно. У 2010 році їх кількість різко зменшилась у порівнянні з попереднім роком (з 55 до 40). Але таке зменшення їх кількості не зменшило обсяги реалізованої продукції МП в 2010 році, що виросла у порівнянні з 2009 роком на 11,45 %. Недоліком роботи малих підприємств є те, що обсяги інноваційної продукції в їх діяльності дуже малі і складають від 3,9 % в 2008 році до 9,4 % у 2010 році.

Низьким у Чернігівському регіоні залишається показник кількості малих підприємств на 10 тисяч осіб населення. Якщо взяти кращий показник аналізованого періоду – 55 МП, він значно нижчий середнього по Україні - 82, нижчі мають тільки Вінницька – 54, Тернопільська – 49, Рівненська – 49 та Волинська області -53. Для порівняння, кількість малих підприємств на 10 тисяч осіб населення складає: у Великобританії – 460, у Німеччині – 370, в Італії – 680, у США – 472 [8].

Однією з задач малого бізнесу є формування середнього класу в державі та її регіонах. Якщо умовно ототожнити з середнім класом усіх фізичних осіб-підприємців та власників малих підприємств, то можна визначити який відсоток від усього населення складає середній клас створений малим бізнесом. У 2009 році у Чернігівській області налічувалось 51000 підприємців та 6157 власників МП (розраховано за даними Державної служби статистики України). Загальна кількість їх становила 57167 чоловік, або 5,09 % від населення регіону, що дуже мало. Крім того, слід зазначити, що кількість фізичних осіб-підприємців, яка зазначена у статичній звітності, не відповідає дійсності, так як в цю звітність включена значна кількість «підприємців», які в дійсності є продавцями великих магазинів і до підприємництва ніякого відношення не мають, а просто є ними для зменшення податкового навантаження на різні організації і підприємства торгівлі.

Однією з причин різкого зниження показників у малому бізнесі в 2010 році, на нашу думку, є введення в дію з 2011 році нового Податкового Кодексу України, який неоднозначно сприйняло підприємницьке середовище і частина його припинила свою діяльність.

ВИСНОВКИ

Досвід розвинених країн Західної Європи дозволяє стверджувати, що успішний розвиток будь-якої держави неможливий без системного розвитку малого підприємництва. Державна політика повинна бути спрямована на подальше удосконалення інноваційної інфраструктури, заохочення до розвитку та подальшої підтримки інноваційного підприємництва, що являє собою основу інноваційної моделі розвитку економіки держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бусыгин А.В. Предпринимательство. Основной курс: учебник для вузов. – М.: ИНФРА-М, 1997. - 608 с.
2. Бутко М.П. Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні // Економіст. – 2006. - №7. - С. 26-30.
3. Бутко М.П., Попело О.В. Роль малого підприємництва у прискоренні процесів інноваційного розвитку в Україні // Економіст. – 2011. - №5. - С. 49-53.
4. Варналій З.С., Сизоненко В.О. Основи підприємницької діяльності : підруч. / З.С. Варналій, В.О. Сизоненко. - К.: Знання України, 2004. - 404 с.
5. Діяльність суб'єктів малого підприємництва в Україні у 2010 році: статистичний збірник / за ред. І.М. Жук - Київ: Державна служба статистики, 2011. - 203 с.
6. Захарчин Г.М. Основи підприємництва: навч. посіб. - К.: Знання, 2008.- 437с.
7. Зянько В.Б. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку. Монографія. - Вінниця: УНІВЕРСУМ - Вінниця, 2005. - 263 с.
8. Мильнер Б.З. Теория организаций. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/4344/4410/>
9. Мочерний С.В., Устенко О.А., Чеботар С.І. Основи підприємницької діяльності: Посібник. - К.: видавничий центр «Академія», 2001. - 280 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2010 році: статистичний збірник / за ред. І.В. Калачова. - Київ: Державний комітет статистики, 2011. - 282 с.
11. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні: Національна доповідь / [К.О. Ващенко, З.С. Варналій, В.С. Воротін, В.М. Геєць, Е.М. Лібанова та ін.]. – К., Держкомпідприємство, 2008. – 226 с.
12. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, кредита, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с нем. – М.: Изд-во «Прогресс», 1982. - 453с.